

DIVERGENT: EL VALENCIÀ DOSCENTISTE

Xaverio Ballester¹

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Resum: Els llargs texts valencians del s. XIII recentment descoberts i publicats només en la present centúria mostren algunes divergències significatives respecte al català que coneixem d'eixa mateixa època. Ademés, estos nous texts presenten de fet un important contingent de peculiaritats perfectament congruents en lo que serà la llengua valenciana històrica.

Paraules clau: Llingüística històrica, llengua valenciana, llengua catalana.

Abstract: The recently discovered long Valencian texts from the XIIIth century and published only in this century show some significant divergences with the Catalan language that we know from that same period. Moreover, these new texts present actually a high number of peculiarities that are perfectly consonant and congruent with the historical Valencian language.

Keywords: Historical linguistics, Valencian language, Catalan language.

I. PREÀMBUL

El coneiximent científic avança bàsicament de tres maneres: I) descobrint nous fets, II) reformulant noves relacions entre fets ya coneguts, o III) aplicant noves metodologies als fets coneguts.

La nostra modesta aportació ací es centrarà sobretot pero no exclusivament en lo I punt, al qual aplicarem —i honestament esperem: en tota objectivitat— la també fonamental actitud científica d'evaluar els fets i els arguments sense prejuïns. Puix be, el nostre coneiximent del primer valencià, del valencià més antigament documentat, ha avançat en els darrers anys de manera considerable gràcies a la descoberta de nous fets, nous documents, nous *data*. Coneguts des de les darrerries del s. XX pero editats i parcialment estudiats només en lo s. XXI: sobretot els nomenats *llibres de cort de la justícia* —les actes jurídiques dels llitigis en els tribunals de justícia de l'època— presenten, en relació als documents valencians del s. XIII ya abans coneguts i estudiats —notòriament els “Furs” de València i les obres en valencià del valencià S. Pere Pasqual— importants ventages en dos aspectes fonamentals:

¹ L'autor és Catedràtic de Filologia Llatina de l'Universitat de València des de 1998.

- a) quantitativament nos oferixen un *corpus* textual moltíssim més ampli, sobretot en comparació en els ben coneguts *Furs*, i
- b) qualitativament, en ser documents coetàneus —és dir: la qual única còpia pertany al segle, any, mes i a voltes dasta dia referenciat— no han patit el deturpador procés de les còpies manuscrites i, per tant, no han experimentat cap interferència de la llengua posterior.

L'importància dels tres importants llibres de cort del s. XIII, el d'Alcoy (1263-1265), el de Cocentaina (1269, 1275-1278, 1288-1290) i el de València (1280-1288 i 1298) presenten además rellevància històrica i llingüística de naturalea interna i externa:

- a) internament nos donen a vegades una image molt més precisa de la parla real, del registre coloquial de la gent, perque inclouen declaracions lliterals dels testics o testimonis presencials dels diferents contenciosos,
- b) externament certifiquen que la llengua valenciana ya està perfectament instalada en les poblacions que seràn històricament de predomini valenciaparlant només uns poquets anys despuix de la reconquista.

Est últim punt és trascendental per a la qüestió de l'orige del valencià, perque, front a les dareres teories que propugnen un llarguíssim procés, de casi segle i mig, fins a 1425 i la suposta definitiva consolidació de les majories llingüístiques dins dels seus respectius territoris —*id est*: valencià en les terres del llitoral i castellà aragonés en les de l'interior— ara podem constatar que, si és que n'hi hagué alguna instalació de noves llengües en el territori valencià, esta fon rapidíssima i no un procés de *longue durée*. Llevat d'un chicotet document datat el 17 de maig de 1253 provinent d'Almassora (Castelló), document encara no editat i conegut com "Taules de Menjar", tècnicament el text més antic i que ya podem denominar *llibre* en plena propietat és el *Libre de Cort de la Justicia* d'Alcoy, dels anys 1263-1265, escrit, per tant,

“només cinc anys després de la seua consolidació com a nucli urbà fundat pel rei Jaume I” [GUINOT & al. 2008: 18], de manera que en tèmens relatius respecte al moment de la reconquesta de la zona, este seria sense dubte el text valencià físicament conservat més antic. Aixina, d’acort en la nova documentació disponible —mos pareix honestament— queden ara en peu només dos teories possibles per a explicar l’orige del valencià i del castellà aragonés de terres valencianes: la tradicional i històrica teoria autoctonista i la teoria —dogmàticament encara única i oficial en molts mijos acadèmics e institucionals— d’una *re població* a dos bandes, d’aragonesos i catalans, del nou regne com a conseqüència del repartiment de les terres adés conquistades.

2. INCLUSIONS

Fet este necessari preàmbul, passem a vore ara els principals —no tots, per descontat— particularismes que presenta[ria] el valencià d’esta época i que ara podem més cabalment i àmplia analisar i acreditar. Ya que el material per examinar és molt vast, organisarem la nostra presentació procedint a sa classificació en els tradicionals bàsics nivells fonològic, morfològic, sintàctic, lèxic i semàntic de la Llingüística general.

2.1. Fonologia

La característica confusió de les vocals /a/ i /e/ protòniques en valencià² la tenim ya documentada en 1263 en, per eixemple, un emblemàtic *micalet*³. Independentment de la gran estabilitat de les vocals àtones en lo nomenat *català* occidental i de les fortes alteracions vocàliques en sílaba àtona en lo català oriental d’eixa época —acreditats inclús en territori valencià⁴— en el valencià tenim a bondó testimonis de la neutralisació de /a/ i /e/ protòniques en tots els texts de l’epoca. Entre

² FERRANDO [1989: 410] i BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 151].

³ DIÉGUEZ [2012: 26 ^{registre}31 ^{any}1263], *item*, TORRÓ [2009: 276 ¹²⁹ ^a1277 *passim*: *Michalet*].

⁴ CABANES [1979: I 31 ²⁰ ^a1237]: *P. Bufil* en contes de *Bo[n]fill*; CABANES [1979: II 119 ⁷⁸⁷ i 792 ^a1248]: *Bernardus de Ruvira*; CABANES [1979: 120 ⁸⁰¹ ^a1248]: *rivo de Muntesa* pero CABANES [1979: 120 ⁸⁰² ^a1248]: *rivo de Montesa*, etc.

centenars i centenars de testimonis bastarà citar uns poquets exemples del llibre de cort, sense dubte, en característiques més valencianes, el de Cocentaina: *Elmerich* [TORRÓ 2009: 220 ^r301 ^a1275] i *Almerich* [TORRÓ 2009: 223 ^r312 ^a1275 *ter*], *condepnats* [TORRÓ 2009: 382 ^r27 ^a1288] i *condapnats* [TORRÓ 2009: 382 ^r28 ^a1288], *Elicssen* [...] *Alicssen* [TORRÓ 2009: 417 ^r19 ^a1290], *esmenar* [TORRÓ 2009: 573 ^r465 ^a1290] i *asmenar* [TORRÓ 2009: 570 ^r458 ^a1290] etc. Com és sabut, tal neutralisació ha deixat molts vestigis en lo lèxic valencià més general, una d'estes paraules que és regularment en /a/ en tot lo valencià és *sancer*⁵, veu que ara també tenim documentat en 1264: *bones e sanceres* [DIÉGUEZ 2012: 44 ^r80] i encara abans en el citat document de 1253: *moles bones e sancers* [...] *moli de ferre bo e sancer*.

Una atra característica fonològica del valencià és la reincident tendència a la monoftongació de /ei/ en /i/, tendència segurament antiga, puix ya documentada en provençal [SCHULTZ-GORA 1973: 92 ^r136: *eissir*, *issir* ‘herausgehen’; 197 ^c1: *issir*] i que, en efecte, com podíem esperar, apareix també en els texts valencians doscentistes, *scilicet*: en Alcoy⁶, Cocentaina⁷ i València⁸. Deixant a banda naturalment casos com la III persona d'*eixir*⁹, la qual monoftongació és ben antiga, tenim reducció del grupet /ei/ en /i/ en moltes atres formes del verb *eixir*, com provablement en *ixies*¹⁰. El mateix procés trobem en, per exemple, la *Biblia Parva* de S. Pere Pasqual¹¹.

És també conegut el tradicional rebuig valencià a la sibilant postalveolar /ʃ/ en inicial i la tendència a incorporar una vocal protètica —normalment /e/, la qual, com adés vérem, se neutralisa a sovint en /a/ en posició protònica per a mantindre la pronunciació de la consonant [BELTRAN & SEGURA-LLOPES 2018: 174_h], de manera que en el valencià

⁵ ESCRIG [1851: 768 ^c2 s.v. *sancér*]; MARTÍ [1891: 1651 ^c3 s.v. *sancér*] i [1909: 94]; ALCOVER & MOLL [s.v. *sancer*]: “sansér (val.)”; LÓPEZ [2017: 2544 ^{columna}1]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 152]...

⁶ DIÉGUEZ [2012: 24 ^r26 ^a1263]: “*lixalne* [...] *lixarenlo*”.

⁷ TORRÓ [2009: 65 ^r148 ^a1269]: “*yxides* [...] *ixides*”; TORRÓ [2009: 271 ^r9 ^a1277 *bis*]: “*ixent*”; TORRÓ [2009: 280 ^r38 ^a1277]: “*lixat*”; TORRÓ [2009: 352 ^r299 ^a1277]: “*lixa*”; TORRÓ [2009: 362 ^r330 ^a1278 *bis*]: “*nixi sanch*”.

⁸ GUINOT & al. [2008: 162 ^r37 ^a1289]: “*tixidor*”.

⁹ AGUILÓ Y FUSTER [1873: 55 ^r32, 313 ^r343 i 350 ^r321]: “*ix*”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 379 ^r361]: “*ixen*”.

¹⁰ DIÉGUEZ [2012: 99 ^r244 ^a1264].

¹¹ COSTA [1998: 43/134 ^{capítol}1]: “*ixint*”; COSTA [1998: 56/144 ^e8 *bis*, 57/144 ^e8, 60/148 ^c10...]: “*ixira*”; *cf.* AGUILÓ Y FUSTER [1873: 182 ^r135 i 260 ^r217]: “*ixit*”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 57 ^r33]: “*ixissem*”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 281 ^r237]: “*ixissen*”... pero AGUILÓ Y FUSTER [1873: 338 ^r307]: “*eixis*”.

tradicional es diu [ai'fativa] o [ai'fatiβa]¹². Puix be, ara tenim ya documentat el mateix us en lo *Libre de la Cort d'Alcoy: Exative*¹³, confirmant aixina lo ya documentat en el llibre del *Repartiment*¹⁴ i en els *Feyts de Jaume I*¹⁵.

Front al català dit i proclamat *normatiu* sempre s'ha destacat en valencià la tendència en molts parlars i sobretot en determinades formes a diftongar /o/ en /au/ [BELTRAN & SEGURA-LLOPES 2018: 160], potser per una ultracorrecció ben antiga, aixina, per eixemple, en *ofegar* ~ *aufegar*¹⁶ o *osar* ~ *ausar*¹⁷. Cas manco conegut és el del resultat històric del verp llatí OCCIDERE 'matar', que és *auciure* i ses variants en valencià [cfr. MARTÍ 1891: 364 °2 s. *aucir* i *auciurer*]. El verp ya estava documentat i a bondó en les obres del bisbe Pasqual¹⁸, a vegades en /l/ —a lo manco en els texts— per ultracorrecció¹⁹. L'ultracorrecció és un fenomen normalment molt poquet estimat pels llingüistes [*classistes*], com si fora una espècie de coromull de la *degeneració* d'una llengua, quant en realitat és un instrument utilíssim perque, davant de qualsevol dubte, certifica i garantisa l'existència precisament del fenomen llingüístic que preten amagar. Be, ara podem també documentar, al costat dels passages de Sant Pere Pasqual, l'existència del fenomen en lo s. XIII valencià, puix en lo *Llibre de Cocentina* tenim un *auciure* [TORRÓ 2009: 437 °73 °1290]. El canvi podria ser molt antic, ya en provençal tenim *auciure* [SCHULTZ-GORA 1973: 28 °47, 49 °77 i 101 °151].

Exclusivitat valenciana és el manteniment, en certs casos, de l'antiga dental sonora /d/ davant vocal en la preposició *ad*²⁰. Ara tenim est us — present també en texts navarro-aragonesos del s. XIII²¹— ya ben

¹² cfr. ALCOVER & MOLL [s.v. *Xàtiva*]: fon.: "aj'fatiβa (val.)."

¹³ DIÉGUEZ [2012: 101 °251 °1264, 112 °291 °1264, 113 °292 °1264].

¹⁴ CABANES [1979: II 113 °741 °1248]: "*Exativa*".

¹⁵ AGUILÓ Y FUSTER [1873 P500 °520, P529, P530 °558]: "*Exatiua*".

¹⁶ ESCRIG [1851: 101 °2 s.v.]; MARTÍ [1891: 365 °3 s.v.]; MARTINES [2000: 86]: "*aufegar* i *aufegal*"; MARTÍ MESTRE [2009: 56].

¹⁷ PASTOR [1827: 21]: "ausar"; ESCRIG [1851: 102 °1 s.v. *ausar*]; MARTÍ [1891: 369 °2 s.v.].

¹⁸ COSTA [1998: 94/182 °26]: "*auciura*"; COSTA [1998: 99/186 °28]: "*aucis*"; COSTA [1998: 119/201 °38]: "*auciuran* [...] *auciure* [...] *auciuran*".

¹⁹ ARMENGOL [1907: II 10 °5]: "*alciria*"; ARMENGOL [1907: II 11 °7]: "*alciren*"; ARMENGOL [1907: II 23 °6]: "*alciure*"; ARMENGOL [1907: II 33 °22]: "*alciura*".

²⁰ VENY [1991: 106 i 1998: 114]; CASANOVA [2004: 138]; MARTÍ MESTRE [2009: 138-139]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 209_a].

²¹ BAUTISTA [2017: 8]: "*ad el rey*"; BAUTISTA [2017: 9]: "*ad ellos* [...] *ad assettiar* [...] *ad el*"; BAUTISTA [2017: 10:

documentat en lo s. XIII, aixina en lo llibre d'Alcoy: “*defugen ad els*” [DIÉGUEZ 2012: 92 ¹228 ^a1264] i també en lo de Cocentaina²².

La pèrdua de /d/ intervocàlica és una atra característica de *manual* de la llengua valenciana [BELTRAN & SEGURA-LLOPES 2018: 166-167]; era sense dubte una característica antiquíssima perquè ya *in fieri* in provençal, a on el tractament normal és el pas a la silbant sonora /z/²³, pero que en alguns dialectes, especialment en lo nort, desapareixia [SCHULTZ-GORA 1973: 48 ¹77]: llatí SUDORE- > *sudor* > *suor*. Podem, puix, restituir un procés [d > z > (h) > 0]. Ya en els manuscrits de Pasqual, sempre tan procliu[s] al *llemosí*, tenim casos com *animes resemides de pecats* [ARMENGOL 1907: II 134 ¹5] o *resemits ab la preciosa sanch de Jesucrist* [ARMENGOL 1907: II 186]. Els nous texts corroboren esta situació. Per eixemple, el llibre d'Alcoy presenta *per raon* i *per razo* en la mateixa línia [DIÉGUEZ 2012: 17 ¹2 ^a1263] i en tot lo document tenim un us aparentment indistint i fet arreu de *razon*²⁴, *razo*²⁵ i *raon*²⁶. En tot cas, català i valencià generalisaren la pèrdua de l'antiga /d/, pero mentrimentres en català el procés deixà de ser operatiu, en valencià ho és —podríem dir— encara al dia de hui. Tenim, puix, ací un fenomen de reincidència fonològica en valencià²⁷. En lo *Libre de la Cort* d'Alcoy trobem *paella*²⁸, llògicament referit al continent i no al saborós contingut. Com testimoni possiblement més antic de la veu *paella* el *Diccionari* d'ALCOVER & I MOLL registra[va] un *paella de ferre per peix a fregir*, del s. XIV [AGUILÓ 1903-1904: 370 ¹59]. El llibre d'Alcoy mos obliga a una retrodatació del terme. No ne serà l'únic cas. Lo curiós és que un sigle més tart, en lo XIV, encara la /d/ intervocàlica era prou estable en lo català: *ferres plans de foch. Item dues padeles*, com recull *ibidem* el

“*ad el renduda*”.

²² TORRÓ [2009: 84 ¹212 ^a1269]: “*ad oir*”; TORRÓ [2009: 181 ¹180 ^a1275, 199 ¹235 ^a1275, 244 ¹373 ^a1276, 247 ¹382 ^a1276...]: “*ad instancia*”; TORRÓ [2009: 552 ¹399 ^a1290]: “*pagador a dels*”.

²³ SCHULTZ-GORA [1973: 48]: “*tönenden s-Laut*”.

²⁴ DIÉGUEZ [2012: 21 ¹18 ^a1263, 27 ¹35 ^a1263...].

²⁵ DIÉGUEZ [2012: 19 ¹10 ^a1263, 30 ¹41 ^a1263...].

²⁶ DIÉGUEZ [2012: 18 ¹5 ^a1263, 26 ¹31 ^a1263...]; no ham localisat cap testimoni de **rao* en este llibre.

²⁷ RUBIO [2003: 134 ^a1381]: “*proceir*”; RUBIO [2003: 224 ^a1392]: “*oy*” ‘odi’; RUBIO [2003: 89 ^a1401]: “*preicadors*”; ROIG [1495: L ^vVI]: “*de parahis*”; Ordinari [1514: ¹112]: “*sanctis de parays*” i ¹115: “*reyna de parays*”; PASTOR [1827: 105]: “*prexeixa*”...

²⁸ DIÉGUEZ [2012: 108 ¹278 ^a1264: “*un cove e una paella*”; item GREGORI & al. [2008: 522 ¹233 ^a1283]: “*r^apaela*”.

Diccionari d'ALCOVER & MOLL, pero donant una referència que mos ha segut impossible verificar.

Ulterior característica de la llengua valenciana és la pèrdua per dissimilació de la vibrant simple en formes com els generals *abre*²⁹ i *pedre*³⁰. Sembla de nou que es tracta d'una tendència fonològicament fortament arraïlada en l'història del valencià des de sa més primerenca documentació. Ací tenim provablement un altre cas que hem de considerar més pròpiament arcaisme i conservació que no innovació, pero, en tot cas, la documentació descentista evidencia, en lo cas de *pendre*, l'antigor de la pèrdua de la /r/, pèrdua general en esta forma segurament en tot l'àmbit català i valencià i present ja en 1263 en lo llibre d'Alcoy³¹ o també en S. Pere³².

Una altra característica que podem catalogar de reincident —puix verificà en diverses èpoques— en valencià és la forta tendència a afegir una -t epentètica final raera /n/, com en els tradicionals *quant*³³ i *rant*³⁴, tendència ben present en la nostra toponímia: *Cinyent* (<CINNIANA), *Crevillent* (<potser CARULIANA), *Lluchent* (<LUCIANA), *Ontinyent* (verosímilment <ANTONIANA)... Front al català *lluny* una d'estes formes la qual genuïtat valenciana sempre s'ha reconegut és *llunt*³⁵, la sorpresa ha segut comprovar ara que la seua presència en la nostra llengua podria ser més antiga de lo que havíem sospitat: *en luyndanes partz*³⁶, encara que segurament ací tenim més be un cas de síncopa protònica per a l'arcaic adjectiu *llunyadà*. Igualment en 1269 tenim un ultracorrecte *forent* per *foren*³⁷, pero podria tractar-se d'un cultisme gràfic per influència del corresponent *fuert* del llatí.

També ha segut tradicionalment reconeguda en la llengua valenciana una tendència històrica, popular i pròpia a la metàtesis, com, per

²⁹ BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 183_d].

³⁰ ALCOVER & MOLL [s.v. *pedre*]: “Fon.: pɛrðrə (pir-or., or.); pɛrðre (occ.); pɛrðrə (mall., men.); pɛrðre, pɛðre (val.); pɛrðə (mall. molt vulgar)”.

³¹ DIÉGUEZ [2012: 18^r5, 24^r26, 34^r50, 38^r62...]: “*pendre*”.

³² v.g. ARMENGOL [1907: II 27^r16]: “*pendran molt pex*”.

³³ BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 212_a]: “*quan*, pronunciat [ˈkwant]”.

³⁴ Ya en LAMARCA [1839: 44]: “*Rant. A cercen, á raiz*”.

³⁵ PASTOR [1827]: “*lluny, llunt, lejos*”; VENY [1991: 107, 1998: 101]; MARTÍ MESTRE [2009: 71]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 194]: “*lluntet* ‘lluny’”; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 211_a]: “es pronuncia comunament *llun(t)*”.

³⁶ GUINOT & al. [2008: 71^r54^a1280].

³⁷ TORRÓ [2009: p48^r89]: “*forent establitz partidors*”.

eixemple, en *auia* per *aigua*³⁸, *pac* per *cap*³⁹, *quirdar* per *cridar*⁴⁰ o *raere* per *darrere*⁴¹. Puix be, una d'estes paraules en metàtesis més idiosincràtiques és ***gavinet***⁴² en lloc de la forma etimològica (*cfr.* anglés *knife*, fràncic *knif...*) *ganivet*, metàtesis que ara podem retrodatar fins a 1263: *gavinet* [DIÉGUEZ 2012: 23 '23] al costat de *ganivet* i *ganivetum* en lo mateix text.

Coneguda també la tendència en llengua valenciana a tancar en /i/ una vocal àtona en contacte en una consonant coronal⁴³. El fenomen el tenim ja documentat en lo bisbe Pere Pasqual, a on trobem, per eixemple, ***creiximent***⁴⁴. Un altre cas, encara més cridaner, és el de ***giner***⁴⁵, que ara podem retrodatar fins a 1275⁴⁶.

Diferent és el cas de la variant pròpiament valenciana ***argilaga***⁴⁷ front al català normatiu *argelaga*, ya que ahí la /i/ és etimològica (de l'àrap *arjilāqa*) i la tendríem ja documentà —i *nota bene*: en un apichat *ante litteram*— en 1289: *escoba darchilagua* [TORRÓ 2009: 405 '111]. Note's que en la tradició valenciana la grafia <ch> per [ʃ], en concurrència en <x>, està documentada des de 1237⁴⁸.

2.2. Morfologia

Característica també del valencià, encara que oficialment manco reconeguda, és la presència de *al-* per possible aglutinació de l'artícul aràbic en un bon grapat de veus, com *almagasen*[t]⁴⁹ contrastant en el

³⁸ GIMENO [2002: 349]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 161 i 166].

³⁹ BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 185 i 210].

⁴⁰ MARTINES [2000: 218]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 185].

⁴¹ BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 186 i 211_a].

⁴² MARTÍ [1909: 43]: “El tall de gavinet”; ALCOVER & MOLL: “*gavinet* (forma estesa per totes les comarques, i predominant sobretot en valencià)”; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 185].

⁴³ FERRANDO [1989: 410]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 154].

⁴⁴ ARMENGOL [1907: II 20 '20 i 33 '5 bis]: “*creximent*”.

⁴⁵ ESCRIG [1851: 457 °1 s.v. *Ginér*]: “*Enero*”; MARTÍ [1909: 7]: “*Giner Enero*”, ALCOVER & MOLL [s.v. *gener*]: “Fon.: đjinér (Sueca, Cullera, Benigànim, Ador, Pego, Patró, Alcoi, Alacant); đjinér (Benidorm, Campello); ʃíné (Benavarre); ʃinér (Val., Gandia)”.

⁴⁶ TORRÓ [2009: 134 '27 °1275]: “*en lo mes [de] giner*”; TORRÓ [2009: 260 '430 °1276]: “*mijant el mes de giner*”.

⁴⁷ ALCOVER & MOLL [s.v. *argelaga*]: “Fon.: [...] arđzilāya (Tortosa, Morella, Benassal, Castelló, Alcoi); arʃilāya (Val.); anđzilāya (Benilloba)”; MARTINES [2000: 64]: “*anchilaga, archilaga*”; MARTINES [2000: 209]: “*anchilaga i archilaga*”.

⁴⁸ CABANES [1979: I P36 '87 °1237]: “portam de Bebalcantera et de Bebalrrach”; CABANES [1979: P52 '254 °1238]: “ab Alcantera usque ad portam de Bebalhaix”; CABANES [1979: P67 '428 °1238; P172 '1574 °1240...]: “*Marchiliena*”; FERRANDO [1979: 197 '2204 °1238]: “*villam de Chiva*”; FERRANDO [1979: 199 '2236 °1238]: “*iuxta Chivam*”; FERRANDO [1979: 398 '3681 °1239]: “*Maria Chicot*” etc.

⁴⁹ ESCRIG [1851: 45 °2 s.v. *almagacén*]; MARTÍ [1891: 172 °3 s.v. *almagacén, -cent*]; ALCOVER & MOLL s.v.: “*almayasént* (Val.)”; *cfr.* MARTÍ MESTRE [2006: 36–7 °c2–1 s.v.]; LÓPEZ [2017: 193 °2 s.v. *almagasén*].

català *magatzem*, *almorzar* que “és la forma més antiga i encara avui valenciana d’*esmorzar*” [COLÓN 1994: 158]⁵⁰ o en *alvertent*⁵¹ al costat de *vertent*. Puix be, ara ham d’afegir un nou cas: *alcotonina* en lloc de *cotonina* i ya, com era d’esperar, ben enjornet: en 1277⁵². Tenim també un *alcóccera*⁵³, és dir: *cóccera* pero en l’artícul aràbic aglutinat. La pregunta és, a pesar de la *muralla* de la llengua ¿ya els *rapublados* catalans havien contaminat sa llengua tan recentment arribada en l’àrap o és que la formeta *alcóccera* existia ya abans de la *reconquista* en terres valencianes? I per cert: *almarí*⁵⁴ no és molt provablement cap hàpax en l’*al-* aràbic aglutinat, sino un atre desficasi més com a resultat de la nefasta conseqüència de *tunejar* i accentuar anacrònicament els texts antics. S’escomença adulterant els texts i s’arremata adulterant la llengua. La llectura correcta és segurament la comuna variant valenciana *almari* ‘armari’, com *ibidem* un poquet més avall: *i armari ab VI caxons*.

Serà igualment sabut que, front al model general del català en només dos demostratius: *aquest* i *aquell*, una de les característiques ben pròpies del valencià consistix en la presència general de tres graus d’epidixis⁵⁵: model *este – eixe – aquell*. Puix be, ara tenim la forma idiosincràtica valenciana *est* documentà ya en lo llibre d’Alcoy des de ¡1263!⁵⁶ i encara més abundantment en lo *Libre de la Justicia* de Cocentaina en 1269⁵⁷. Igualment trobem el demostratiu molt a sovint ya en els *Feyts* de Jaume I⁵⁸. Ocasionalment la forma també compareix en les obres del valencià S. Pere Pasqual: *en esta vida mortal* [COSTA 1998: 117/199 °38], *negú en esta vida* [COSTA 1998: 123/206 °40] i *en esta manera* [ARMENGOL 1905: 24 °12].

⁵⁰ *item* ESCRIG [1851: 46 °2 s.v. *almorçar*]; MARTÍ [1891: 178 °3 s.v. *almorçar* i 1909: 24]; MARTÍ MESTRE [2009: 72].

⁵¹ MARTÍ [1891: 189 °1 s.v. *alvertench*]; LÓPEZ [2017: 209 °1 s.v.].

⁵² TORRÓ [2009: 352 °298 °1277: “una alcotonina”].

⁵³ GUINOT & al. [2008: 359 °170 °1282: “i^a alcocera de lana [...] i^a alcosera de ploma”].

⁵⁴ *Sic edidit* FERRAGUD *apud* GUINOT & al. [2008: 359 °170 °1282]: “i almarí veyl ab VI caxons”.

⁵⁵ FULLANA [1922: 29, 35], MARCET [1987: 115]; VENY [1991: 107]; CASANOVA [2004: 138]; MARTÍ MESTRE [2009: 94-95]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 198-199].

⁵⁶ DIÉGUEZ [2012: 34-35 °50]: “destes coses”; DIÉGUEZ [2012: 38 °62]: “en esta guisa”.

⁵⁷ TORRÓ [2009: 35 °43]: “per esta rahon”; TORRÓ [2009: 47 °85 i 97 °253]: “en esta manera”; TORRÓ [2009: 62 °136]: “estes letres”; TORRÓ [2009: 68 °156]: “per totes estes rahons”; TORRÓ [2009: 62 °136]: “per esta rahon” i “dintre estes II scitacions”; TORRÓ [2009: 88 °222]: “est prohom portador destes letres”...

⁵⁸ AGUILÓ Y FUSTER [1873: 43 °25]: “desta hora”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 33 °21]: “esta fe esta esperança”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 38 °22]: “estas lagrimas”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 39 °22]: “esta onta ni est dan”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 39 °23]: “esta casa”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 42 °25]: “esta paraula”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 43 °25]: “estas treugas”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 43 °25, 52 °30, 424 °414]: “desta cosa”, AGUILÓ Y FUSTER [1873: 50 °29]: “desta manera”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 51 °29]: “estes paraules [...] esta vegada”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 389 °370]: “est conseyl”...

Inclús tenim el demostratiu en català en lo s. XIII, puix en els *Usatges* llegim *custums desta terra* [BASTARDAS 1984: 121 ¹⁸²], encara que es tracte d'una “presència excepcional” [MARTÍ I CASTELL 2002: 61], com també és prou excepcional en les *Costums de Tortosa*, igualment del s. XIII⁵⁹. Ademés ya contàvem en un *en est segle* en les “Homilies d'Organyà”, de les darrerries del s. XII o principis del XIII. També trobem un *est mon* en lo *Libre de Contemplació en Deu* de Ramon Llull. *Aquest* és empero la forma majoritàriament utilitzada per S. Pere Pasqual i també en els llibres de cort d'Alcoy i València, pero ya no en lo llibre de Cocentaina a on *est* és inclús un poqui més freqüent que la forma clàssica *aquest*. En lo còmput de PONSODA [1992: 395-356] *est* en les seues diverses variants apareix 45 vegades en total, és dir: un 52,3% dels casos, i *aquest* apareix 41 vegades, un 47,7%, de manera que és prou provable que els pocs primers usos documentats de *est* durant el XIII i següents sigles siguen involuntaris; digam que se'ls han *escapat* als respectius autors. *Este* és també el regular demostratiu en ribagorçà [VENY 1998: 102] i en tortosí [VENY 1998: 104], totes les quals més antigues característiques llingüístiques són de tipo valencià. *Est – esta* era també el demostratiu regular de primera persona en provençal [SCHULTZ-GORA 1973: 79 ¹²⁰]. La forma procedix del demostratu llatí ISTE ‘eixe’ i, com en [alt]aragonés i en castellà, ha patit una tipològicament molt banal llaugera modificació de sentit passant del segon grau de demostrativitat al primer grau: ‘eixe > est’. Provablement la veu ha estat des de *sempre* viva en el valencià, pero aparentment la forma *aquest* s'ha considerat tradicionalment més lliterària, més —digam— *llemosina*... En suma, tot aplegat, és ara ben difícil sostindre la tesis d'un “infecte castellanisme” per a bandejar tan antic i nobilíssim demostratiu.

Sembla, en principi, que *est* és simplement una mera variant del més freqüent *aquest* i que, per tant, se manté un patró epidíctic de dos graus, pero també i curiosament tenim ara més clars indicis d'un procés potser *in fieri* apuntant cap a un patró de tres graus, sobretot en el sempre més *valent* i popular llibre de Cocentaina a on trobem, per eixemple, *aquest*

⁵⁹ OLIVER [1881: 123 ^{13.5}, 128 ^{13.14}]: “en esta manera”.

dia que estes letres foren feytes [TORRÓ 2009: p62 r136 a1269] i a on en alguns casos sembla possible el manteniment del sentit etimològic ‘eixe’ per ad *est*, com en un *desta semana*, un *est testimoni* i un *est dit* dins d’un mateix text [TORRÓ 2009: 79 r191 a1269], junt en un atre *estes letres* [TORRÓ 2009: 83 r207 a1269] o en un *sie exit de la tota esta terra, scilicet daquest dia* [TORRÓ 2009: 87 r221 a1269], a on de nou tenim un contrast en *aquest*, com també en alguns atres llocs: *esta demanda [...] aquest testimoni* [TORRÓ 2009: 92 r236 a1269]. En tot cas, un sentit de primer epidixis ‘est’ pareix ja inexpugnable en uns atres casos, com en *nos amena est prohom portador destes letres*⁶⁰.

Per la seua banda, *aquest* significa estabament ‘est’ en l’època. Només aduirem ací la correspondència en dos texts paralels: *aquestes son les coses que foren emparades* i l’hibrit o simplement castellà aragonés *esta[s] son las ferramientas que foren emparadas*⁶¹. Igualment *aquell* és estable en el seu valor de tercer grau: *per preu daquells [...] sobre aquellas* [TORRÓ 2009: 42 r67 a1269].

Falta —de moment— el valencianíssim *eixe* o *aqueix*, que és son diacrònic i diatòpic *pendant*, en els llibres de cort del doscents, pero, en canvi, sí tendríem curiosament ya son corresponent neutre *això* (si <**eixò*), també tan característic del valencià [BELTRAN & SEGURA-LLOPES 2018: 198]. El demostratiu —puix clarament demostratiu i no fòric— apareix[eria] en el *Libre* de Cocentaina només una volta, pero significativament quan es recullen paraules supostament *vives* i lliterals: *ela despertas e dix: “¿que es axo?”*⁶². També tenim un *si ayço no fetz* en 1287 [SILVESTRE 2018: 872 r21]. Ademés tenim també un *allò*⁶³, a banda de numerosos testimonis d’*açò*; PONSODA [1992: 396] contabilisa 110 casos de *aço* més un cas de la variant *asso* i un atre de *atso*. Més segura pareix sa presència en les obres de Pasqual⁶⁴ contrastant a voltes clarament en

⁶⁰ TORRÓ [2009: 88 r222 a1269; *item* 104 r275 a1269]: “portador destes letres”; TORRÓ [2009: 125 r7 a1275, 136 r35 a1275]: “en esta manera”; TORRÓ [2009: 125 r7 a1275]: “estes coses”...

⁶¹ TORRÓ [2009: 27 r14 i 17 a1269 respectivament; *item* 42 r67 a1269]: “en aquesta manera”.

⁶² PONSODA [1992: 396]; TORRÓ [2009: 296 r96 a1277].

⁶³ PONSODA [1992: 396]; TORRÓ [2009: 576]: “per alo no moren”.

⁶⁴ ARMENGOL [1907: II 60 r10]: “no es axo”; ARMENGOL [1907: 112 r7]: “per axo”; ARMENGOL [1907: 121 r3]: “de axo”; ARMENGOL [1907: 140 r12]: “com sera axo?”...

*açò*⁶⁵, pero aparentment conformant una oposició de només dos graus: *açò* ‘aço’ – *això* ‘això – allò’. És, en efecte, difícil pensar que *axo* es dega ad una interferència gràfica per *azo* o *aço*, que són les grafies més habituals en els texts valencians de l’època per ‘aço’⁶⁶. Ademés també en provençal tenim *ai[s]so* ‘aço’ [SCHULTZ-GORA 1973: 28 ¹47, 79 ¹121 i 192 ^c1].

Mutatis mutandis, trobem una situació similar per als adverbis demostratius. El segon grau d’epidixis comporta en principi la presència de *ahí* [BELTRAN & SEGURA-LLOPES 2018: 199], la qual existència és dubtosa en el valencià doscentista. Tenim, per eixemple, un *d’ahí* [en] *avant* en Pere Pasqual⁶⁷ o un *d’allí* *avant*⁶⁸ al costat del regular *d’aquí* *avant*⁶⁹, pero no ne havem trobat eixemples en els nous llibres de cort del XIII i ham de tindre en cónter la competència de l’ubic, antic i heradat adverbi *hi* (del llatí HIC ‘ací’). Al remat, l’existència de tres graus d’epidixis comportaria també, mes pronte o mes tart, la presència de l’adverbi de primer grau *ací*, este sí suficientment documentat en el bisbe Pasqual, com en el famós *assi no anomenat* [ARMENGOL 1907: II 246 ¹1] i en uns atres llocs⁷⁰. Ya que no tenim còpies manuscrites de sa pròpia època, com sempre, és teorèticament possible que estos *ací* representen una adició d’època posterior, una interferència del valencià del s. XIV o XV, pero, despuix d’haver dubtat tantes voltes injustament de la textualitat de les obres del bisbe, creem que podem donar-li una oportunitat, sobre tot ara quant en el llibre de Cocentaina tenim ya un cas segur: *d’ací*⁷¹.

En resum, al cap i a la fi, tenim bones raons per a plantejar-mos la possibilitat de que algunes parles valencianes del s. XIII tingueren ya, a lo manco *in statu nascendi*, un patró demostratiu de tres graus d’epidixis, creant-se aixina una fonamental diferència front al català.

⁶⁵ ARMENGOL [1907: II 60 ¹11]: “En aço dix fals”; ARMENGOL [1907: 76 ¹17]: “e asso en menyspreu”; ARMENGOL [1907: 96 ¹3]: “asso com tot”; ARMENGOL [1907: 100 ¹9]: “asso per acabar”...

⁶⁶ *verbi gratia* DIÉGUEZ [2012: 31 ¹41 ^a1263]: “tot azo se prova”; DIÉGUEZ [2012: 35 ¹50 ^a1263]: “si azo no faretz”; DIÉGUEZ [2012: 68 ¹154 ^a1254]: “aço deim que sie observat”...

⁶⁷ ARMENGOL [1907: II 30 ¹23]: “dainavant”.

⁶⁸ ARMENGOL [1907: II 20 ¹21]: “dalliavant”.

⁶⁹ *verbi gratia* ARMENGOL [1907: II 26 ¹15]: “daquiavant”.

⁷⁰ ARMENGOL [1907: II 20 ¹18]: “responetsme assi”; ARMENGOL [1907: 32 ¹1]: “responetsme aci”; ARMENGOL [1907: 106 ¹1]: “era assi present”; ARMENGOL [1907: 121 ¹1]: “en tro assi aja fi la questio”.

⁷¹ TORRÓ [2009: 125 ¹7 ^a1275]: “dassi”.

El tradicional perfecte per a la tercera persona del verb *ser* en valencià *fon* [BELTRAN & SEGURA-LLOPES 2018: 221] alterna dins dels primers texts valencians bàsicament en *fo* i en *fonch*, pero *fon* és, per descomptat, molt antic i freqüent en la documentació valenciana. El llibre d'Alcoy coneix únicament la forma *fo*, pero tenim *fon* ja en el llibre de Cocentaina⁷² i també i al costat de *fo* i *fonch* en P. Pasqual, per eixemple, en la *Disputa*⁷³. La forma pròpia del valencià és segurament encara més antiga perquè documentada també en provençal⁷⁴.

L'us popular, potestatiu i que es creïa una cosa *vulgar* i *moderna* de *lis* [BELTRAN & SEGURA-LLOPES 2018: 208] en lloc del regular *els*, s'ha deixat ara, no contrastant, documentar més que suficientment en el “Llibre de la Cort de la Justícia” de Cocentaina⁷⁵.

2.3. Sintaxis

Característica de la llengua valenciana és l'us —a la manera hebraica i del llatí bíblic, castellana i també provablement a la manera de l'àrab hispànic [CORRIENTE 1987: 12] — de la preposició *a* per a l'objecte directe animat, diferenciant-se aixina oracions com *cuida a Davit el nostre fill* de *cuida Davit al nostre fill* [ARLANDIS & al. 2015: 509-510]. La fórmula se considerava un us prou antic, perquè ja documentada des de principis del s. XV [ARLANDIS & al. 2015: 571], pero ara ha quedat ben acreditada en tot lo s. XIII valencià, tant en els llibres de cort⁷⁶ com ocasionalment en Pere Pasqual⁷⁷ i inclús en texts catalans com els *Usatges*⁷⁸.

⁷² TORRÓ [2009: 526 ¹315 ^a1290 i 533 ¹335 ^a1290 bis]: “fon pres”.

⁷³ ARMENGOL [1907: II 3 ¹1]: “fon donada”; ARMENGOL [1907: 8 ¹17]: “fon aportat”; ARMENGOL [1907: 10 ¹4]: “fon renovat”...

⁷⁴ SCHULTZ-GORA [1973: 61]: “mit beweglichem *n* erhielten auch *fo* ‘er war’ [...]: *fon*”.

⁷⁵ TORRÓ [2009: 167 ¹137 ^a1275]: “lis reffaçà”; TORRÓ [2009: 223 ¹313 ^a1275]: “lis es deutor”; TORRÓ [2009: 281 ¹40 ^a1277]: “lis promes”; TORRÓ [2009: 282 ¹45 ^a1277]: “lis prometes” i “lis promes”; TORRÓ [2009: 338 ¹252 ^a1277]: “lis donas” i “donaslis” i també “empararenlis” o “lis viu pendre”.

⁷⁶ COLOMINA & PONSODA [1995: 164]; DIÉGUEZ [2012: 30 ¹40 ^a1263]: “pres pel puy a na mirona [...] volc ferir a la moça”; TORRÓ [2009: 167 ¹138 ^a1275]: “naffra a el ab coltel”; GUINOT & al. [2008: 109 ¹3 ^a1280]: “veda e contrasta a i saig”; GUINOT & al. [2008: 128 ¹17 ^a1280]: “feri a aquela”; GUINOT & al. [2008: 187 ¹15 ^a1280]: “feri de la ma sua en la cara a la dita johana”...

⁷⁷ COSTA [1998: 82/170 ²0]: “adoraven a les ydoles”.

⁷⁸ BASTARDAS [1984: 89 ¹52]: “defenen a lur par”.

2.4. Lèxic

El bandejat i valencianíssim adverbi *aixina* el trobem ara en 1283: *e aixina vengren* [GREGORI & al. 2008: 415 ¹81].

El valencianíssim *assusac*⁷⁹ el teníem documentat ja en 1242⁸⁰ i ara apareix redocumentat en 1283⁸¹.

La forma catalana *defensar* ‘defendre’ és molt antiga, ja que apareix en les obres del català Ramon Muntaner, naixcut en 1265, pero ho és també i, com ara vorem, més encara la forma pròpiament valenciana *defendre*⁸². La forma bàsica llatina *deffendere*, els substantius provençals per a ‘defensor’ *deffendedor* [SCHULTZ-GORA 1973: 194 ² s.v.] i *defendeire* [SCHULTZ-GORA 1973: 108 ¹156] i l’existència d’un verp *defendre* en S. Pere Pasqual⁸³ apuntaven ya cap a l’antigor del terme en valencià, datació ara plenament confirmada pels llibres de cort valencians⁸⁴.

La típica variant valenciana *escomençar*⁸⁵ la trobem ya en el llibre de Cocentaina: *escomençara* [...] *escomençaran* [TORRÓ 2009: 250 ¹396 ^a1276].

Front al català *empenta*, el valencià i català occidental *espenta*⁸⁶ ha quedat ara documentat en el XIII⁸⁷.

La forma tan valenciana *faena*⁸⁸ es evolució perfectament regular del llatí FACIENDA ‘lo que s’ha de fer’, i no *feina*, innovació catalana esta apareguda ya en el s. XIII⁸⁹.

⁷⁹ ROS [1764: 28]: “afucàch : la callejuela fin falida”; ALCOVER & MOLL [s.v. *atzucac*]: “Carreró que no té sortida (Val.)”.

⁸⁰ CABANES [1979 II: 54 ¹271]: “CC iovatas in Benixuaybe et azucach et açoch” = FERRANDO [1979: 192 ¹2150]: “CC jovatas in Benixuaybe; et Azucach et Açoch”.

⁸¹ GREGORI & al. [2008: 381 ¹8]: “ab laçucach e ab la carrera publica”; GREGORI & al. [2008: 383 ¹8]: “in aç[u]cacho et in via publica”; GREGORI & al. [2008: 385 ¹10]: “in assuchacho et in via publica”; GREGORI & al. [2008: 396 ¹35]: “en laçucach”; GREGORI & al. [2008: 433 ¹98]: “en lasucach”...

⁸² PASTOR [1827: 39]: “Defendre”; ESCRIG [1851: 243 ^{cc}1–2 s.v.]; ALCOVER & MOLL [s.v.] “Fon.: ‘defendre (occ., val.); defèndrer (Dènia, Benissa); dafèndrə (Eiv.). A gran part del català oriental i a Mallorca i Menorca no s’usa aquest verb [...] substituït pel seu sinònim *defensar*”; LÓPEZ [2017: 891–2 ^{cc}2–1 s.v.].

⁸³ COSTA [1998: 70/158 ^c16]: “volent se deffendre”; ARMENGOL [1905: 97 ¹19 i 120 ¹3]: “defes” ‘prohibit’; ARMENGOL [1905: 108 ¹2]: “defen”; ARMENGOL [1905: 137 ¹7]: “defes”; ARMENGOL [1905: 171 ¹6 i 196 ¹1]: “defendre”.

⁸⁴ DIÉGUEZ [2012: 24 ¹26 ^a1263]: “defenen”; DIÉGUEZ [2012: 30 ¹41 ^a1263, 43 ¹75 ^a1263 i 46 ¹85 ^a1263]: “defenent”; DIÉGUEZ [2012: 46 ¹84 ^a1263]: “deffendent”; TORRÓ [2009: 172 ¹152 ^a1275]: “deffenes”; TORRÓ [2009: 182 ¹184 ^a1275]: “deffenex”; TORRÓ [2009: 188 ¹204 ^a1275]: “deffenant”; TORRÓ [2009: 193 ¹219 ^a1275]: “deffenessen [...] deffendre”; TORRÓ [2009: 194 ¹219 ^a1275]: “deffenia”; GUINOT & al. [2008: 24 s.r. ^a1296]: “defendran”; GUINOT & al. [2008: 86 ¹78 ^a1280]: “defenen”; GUINOT & al. [2008: 126 ¹15 ^a1280]: “defenent”; GUINOT & al. [2008:] 127 ¹16 ^a1280]: “guardat e defes”...

⁸⁵ ALCOVER & MOLL [s.v.]: “Començar (Tortosa, Maestr., Cast., Val.)”.

⁸⁶ *cfr.* també *espentar*; LAMARCA [1839: 23]: “Espenta. Empellon”; MARTÍ [1909: 83]; ALCOVER & MOLL [s.v. *espenta*]: “Empenta (Ll., Tortosa, val.)”; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 234].

⁸⁷ GUINOT & al. [2008: 129 ¹18 ^a1280]: “gran espenta”; GUINOT & al. [2008: 130 ¹18 ^a1280]: “dona III espentes”.

Ham de citar igualment la veu valenciana *sendemà*⁹⁰ testimoniada ara en l'any 1280⁹¹, forma potser deguda a una caricatura a partir de *lo sent demà* “el sant demà”⁹².

No ha seguit cap de sorpresa el retrobament del verp migeval valencià *soguejar*⁹³ ‘medir en sogues’ en els nous texts⁹⁴.

Llevat d'una chicoteta porció de la Marina Alta a on, segurament per influència del contacte en les parles baleàriques, tenim *treure* [BELTRAN & SEGURA-LLOPES 2018: 142 i 341], el valencià gasta regularment *traure*⁹⁵, verp que, al costat de *trer*⁹⁶, ara tenim en seguretat documentat en el doscents: *traura* [DIÉGUEZ 2012: 25 ʳ26 ˆ1263], *trer* [...] *traure* [TORRÓ 2009: 547 ʳ379 ˆ1290 i 562 ʳ435 ˆ1290], *volien traure* [GUINOT & al. 2008: 206 ʳ24 ˆ1280 bis], com ja el teníem en S. Pere⁹⁷ o en els “Fets”⁹⁸. La /a/ és, en certa, antiga i no només perquè és la forma general del nomenat *català occidental*⁹⁹ sino també per la seua etimologia (llatí TRAHERE) i la presència de la vocal /a/ ja en provençal¹⁰⁰.

2.5. Semàntica

El particular sentit, propi de València i Mallorca, d'*arrapar* ‘ferir en els unghes’¹⁰¹ el trobem ja en el *Llibre de la Cort de València*¹⁰², a on alterna en el sentit en eixa época encara segurament preferent de ‘arrebatar’¹⁰³, que és el sentit habitual en català.

⁸⁸ PASTOR [1827: 61]: “faena, hacienda”; ESCRIG [1851: 412 ˆ1 s.v. *faenes*]; ALCOVER & MOLL [s.v. *feina*]: “Fon.: faéna (Tortosa, Maestr., Cast., Val., Al.); faéne (Sueca, Alcoi)”; LÓPEZ [2017: 1361 ˆ2 s.v.]; SILVESTRE [2018: 872 ˆ21 ˆ1287]: “per ses faenes”; SILVESTRE [2018: 898 ʳ32 ˆ1287]: “alcunes altres faenes”; en documentació abundant ja des del s. XIV: FURIÓ & GARCÍA-OLIVER [2007: 164 ʳ172]: “alcuna faena temporal”; FURIÓ & GARCÍA-OLIVER [2007: 420 ʳ470 i 433 ʳ497]: “faenes”; FURIÓ & GARCÍA-OLIVER [2007: 277 ʳ297]: “fahenes”.

⁸⁹ BASTARDAS [1984: 143 ʳ108]: “faynes”; *cf.* MARTÍ I CASTELL [2002: 11].

⁹⁰ ALCOVER & MOLL [s.v. *sendemà*]: “*El sendemà o lo sendemà*: l'endemà (Tortosa, Gandia, Benissa, Patró, Sanet, Al., Mall., Eiv.) [...] Fon.: sendemá, sandemá (Tortosa, val.); sændamá (mall.)”.

⁹¹ GUINOT & al. [2008: 102; 126 ʳ15]: “el sendema de ninou”.

⁹² Pero tenim també un clar “sora escura” valent per *sa hora* (GUINOT & al. [2008: 127 ʳ18 ˆ1280 bis i 128 ʳ18 ˆ1280]).

⁹³ ALCOVER & MOLL [s.v.]: “Amidar la terra valent-se d'una sogà (Cast.) [...] Fon.: soꝝedzár (Cast.)”.

⁹⁴ GUINOT & al. [2008: 305 ʳ97 ˆ1282]: “sogueya e feu sogueyar [...] sogueyador”.

⁹⁵ ESCRIG [1851: 844 ˆ1 s.v.]; LÓPEZ [2017: 2782 ˆ1-2 i 2783 ˆ1 s.v.].

⁹⁶ v.g. DIÉGUEZ [2012: 57 ʳ112 ˆ1264 bis i 88 ʳ220 ˆ1264]: “trer”.

⁹⁷ v.g. ARMENGOL [1907: II 170 ʳ18]: “loli ne traurets sens trauren gens de aygua”.

⁹⁸ AGUILÓ Y FUSTER [1873: 21 ʳ13]: “traurien”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 44 ʳ26, 66 ʳ38 i 67 ʳ39]: “traure”...

⁹⁹ ALCOVER & MOLL [s.v. *treure*]: “Fon.: tráwre (Valls, cat. occ. en general, País Valencià en general)”.

¹⁰⁰ SCHULTZ-GORA [1973: 104 ʳ151]: *traire* ‘ziehen’.

¹⁰¹ ALCOVER & MOLL [s.v. *arrapar*]: “3. Ferir amb les unghes (Maestr., Val., Bal.)”.

¹⁰² GUINOT & al. [2008: 102, 128 ʳ17 ˆ1280]: “arrapali ab les mans la cara”.

¹⁰³ GUINOT & al. [2008: 131 ʳ20 ˆ1280]: “arrapa an ferrer, batiat, lo coltel seu”; GUINOT & al. [2008: 193 i 194 ʳ21 ˆ1280]: “arrapa lo coltel”; GUINOT & al. [2008: 196 ʳ21 ˆ1280]: “arrapa a el, testimoni, lo colteyl seu”.

Mutatis mutandis, lo mateix podem dir del sentit valencià de “Taca blava produïda al cos per un cop violent (Tortosa, Maestr., Val.)” [ALCOVER & MOLL: s.v.3] per a *blavura*¹⁰⁴.

Trobem també paraules en sentits que mos eren desconeguts, com ara *corrediça*¹⁰⁵.

Era realment una excepció documental la freqüent presència de *en* en valor instrumental i comitatiu (espanyol ‘con’) en l’obra de S. Pere Pasqual. Com és sabut, en raó de la seua altíssima freqüència, la preposició *en* en tal significat és una de les característiques més senyeres i emblemàtiques del valencià, com sempre s’ha reconegut¹⁰⁶. Com que ademés l’us de *en* en este sentit està restringit ad esta part de l’Ebre —o siga: és exclusiu de les terres des de l’Ebre cap ací— la presència de l’instrumental *en* constituïx una segura prova de valenciania llingüística i, per tant, ya era un claríssim testimoni de la valencianitat de sant Pere. Només en sa *Biblia Parva* o “Chicoteta Bíblia” tenim eixemples clars [uide COSTA 1998: 27], com *¡quant majorment en la sanch daquell!* [COSTA 1998: 55/s.p. °7], *yo guardar le en tot mō cor* [COSTA 1998: 61/148 °11]. Molt ilustratiu resulten passages com *de totes les potencies l̄s quals son consonāts en lo foch ¿qual de totes es principalmēt ficada e collocada ab lo pobil e abla cera cō lo ciri es jlluminat? Dichte q̄ aq̄lla potencia qui crema es principalmēt ficada ecollocada enla cera e en lo pobil* [COSTA 1998: 74/163 °17], a on trobem una clara equivalència entre *ab* i *en*. Igualment baix del títul general *aiustar se deu ab home* trobem *aiutamēt dedeu en home* [COSTA 1998: 81/168 °19]. De fet, com be recorda Joan COSTA [1998: 104 nota 146], “Es freqüent l’intercanvi, indistintament en els codexs, de *ab* per *en*, i viceversa”, de manera que en els dos principals manuscrits estudiats per est autor, el de l’Escorial i el Vaticà, alternen a sovint per al mateix passage les dos preposicions. Aixina trobem *batejats ab layğ* (en l’abreviatura *layğ* en conte de *l’aigua*; Escorial) i *batejats en layğ* (en el manuscrit Vaticà; COSTA [1998: 92/180 °25]) o, viceversa, *cobril*

¹⁰⁴ GUINOT & al. [2008: 102, 131 °19 a1280]: “i^a blavura”; GUINOT & al. [2008: 149 °30 a1280 bis]: “i^a gran blavura”.

¹⁰⁵ GUINOT & al. [2008: 102, 150 °31 a1280]: “puta corred[i]ça”; GUINOT & al. [2008: 151 °31 a1280]: “bagassa, orrea, corrediça [...] bagassa corrediça”.

¹⁰⁶ VENY [1998: 114]; CASANOVA [2004: 138]; MARTÍ MESTRE [2009: 142-143]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 210_b].

ab boyna de bou (Vaticà) i *cobrel en boyna de bou* (Escorial; COSTA [1998: 95/182 °26], *item* [94/182 °26]: “en les sues orelles”); *ab veu de alegria* i *en veu de alegria* (Vaticà; COSTA [1998: 104/187 °30]); *en les cordetes de Adam* (Escorial) i *ables cordetes de Adam* (Vaticà; COSTA [1998: 25 i 105/189 °30]). Ademés trobem en son *Gamaliel un dejunassen XL jorns en pa e en aygua*¹⁰⁷ i en ses *Istories uns bateiava en aygua [...] bateiaria en aygua* [ARMENGOL 1905: 75 °3], un *la paraula que diu “yo son Deu e no home” no contrast en aquell que es Deu qui no puscha venir* en el “Debat” o *Disputa* contra els jueus sobre la fe catòlica [ARMENGOL 1907: II 96 °3] i *ibidem un vos alegrats en les dites paraules* [ARMENGOL 1907: II 114 °12]. És sabut que l’ultracorrecció constituïx igualment una seguríssima prova de l’existència d’una forta repressió acadèmica o social del dit fenomen. En conseqüència és molt significativa la detecció, sempre per part del pare COSTA [1998: 27], d’una ultracorrecció en *ells muntaran sen ab l nuu*¹⁰⁸. Aixó no contrastant, tot lo testimoni de *en* en el s. XIII estava llimitat a l’obra de Pasqual i havíem d’esperar hasta el s. XV per a vore la preposició instrumental *en*, encara que sempre en competència en *ab*, integrada en els texts valencians. Pero ara...

Sí, de nou el *libre* de Cocentaina mos restitueix una datació per a la parauleta perfectament cònsona en la datació tradicional del bisbe de Jaén: *en les messions que na feytes* [TORRÓ 2009: 53 °104 °1269], *en les messions feytes* [TORRÓ 2009: 92 °236 °1269], quant *alibi* el sintagma apareix com *ab les missions feytes* [TORRÓ 2009: 66 °149 °1269; 84 °211 °1269] i *ab totes les messions feites* [TORRÓ 2009: 85 °213 °1269] i inclús en llatí tenim *cum missionibus circa causam faciendis*¹⁰⁹ i encara un *en asso* [TORRÓ 2009: 83 °207 °1269].

Semblantment, front al galicisme català *sortir* ‘eixir’, el valencià actual *sortir* manté, per supost, el sentic antic i clàssic de ‘brollar – botar – sorgir’: *vee el, testimoni, sortir la s[an]ch* [GUINOT & al. 2008: 102; 177 °7 °1280].

¹⁰⁷ ARMENGOL [1905: 154 °9; més dubtosament *ibidem* 96 °12]: “ligats ab ells en les banderes”.

¹⁰⁸ COSTA [1998: 119/202 °38], *cfr. item* [117/199 °38]: “viu venir ab les nuus”.

¹⁰⁹ TORRÓ [2009: 52 °103 °1269]; *cfr.* TORRÓ [2009: 84 °211 °1269]: “ab totes les messions feites e per fer”.

3. EXCLUSIONS

En el llistat anterior ham inclòs sobretot aquelles particularitats que podem definir com a particularismes, és dir: usos exclusius del valencià o eventualment del dit *català* occidental [primitiu], pero n'hi ha també un fum de particularitats històriques del valencià que foren compartides no només en el català occidental, sino també, abans, en el català oriental i en el balear, i abans encara en el provençal. Són, puix, lògicament arcaïsmes, tots documentats ara en els texts valencians del XIII i que han quedat exclosos del nostre llistat, encara que òbviament mos donen també informació important sobre la personalitat del valencià, sobretot quan manifesten una tan matinerà tendència del valencià a l'autonomia, al soberanisme llingüístic, a buscar-se son propi i independent camí en el seu devindre llingüístic.

Són formes com, per eixemple, en lo camp de la morfologia l'us —i manteniment històric— del pronom de II persona de plural *vos* en posició preverbal¹¹⁰, ben acreditat en el doscents valencià¹¹¹, front a l'us de *us* en català. També, per descomtat, els característics possessius simples, tipo *ma* i *mon*, del valencià¹¹², utilitzats especialment, com tots sabem, per a referents familiars, íntims o propencs, estàn ya perfectament presents en el valencià del XIII¹¹³. I à *propos*: s'enganya DIÉGUEZ [2012: 9-10] en insinuar o sugerir que en el *Libre* d'Alcoy “construccions sintàctiques com *sa mu|ler d'en Clereçó* ‘la muller d'en Clereçó’ usades en mallorquí actual i que també retrobem al llibre de cort de València” serien casos de manteniment operatiu del *article salat*, tan propi del català oriental i del balear. Es tracta, com és fàcilment demostrable, simplement de possessius pleonàstics i que de fet encara es poden sentir en el valencià actual i real. També les combinacions pronominals valencianes tipo *li la*

¹¹⁰ ARLANDIS & *al.* [2015: 329]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 205].

¹¹¹ DIÉGUEZ [2012: 34 '50 ^a1263]: “vos ha feytes entendre”; TORRÓ [2009: 62 '136 ^a1269]: “vos fem saber”; TORRÓ [2009: 83 '207 ^a1268]: “vos deym”; ARMENGOL [1907: II 25 '13]: “vos vos convertirets”; ARMENGOL [1907: 114 '12]: “vos alegrats en les dites paraules”...

¹¹² FULLANA [1922: 29]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 200].

¹¹³ DIÉGUEZ [2012: 24 '26 ^a1263]: “son marit” *bis* i “son cors” i “sa muler”; DIÉGUEZ [2012: 23 '36 ^a1263]: “son fil”; TORRÓ [2009: 50 '97 ^a1269]: “en sa casa”...; ARMENGOL [1905: 1 '1]: “son pare [...] sa mare”; ARMENGOL [1905: 2 '2]: “a son stat [...] a sa ma”; ARMENGOL [1905: 2 '3]: “de son cors”...

i similars¹¹⁴ les tenim ya acreditades des de 1263: *lin face fer c[om]pliment de dret* [DIÉGUEZ 2012: 19 ^r9]. Front a les innovacions catalanes *malgrat que* o *tot i que* en el valencià *encara* es gasta la conjunció concessiva *enca que* o *encara que*¹¹⁵ com en el s. XIII¹¹⁶. Per descomptat, front a l'innovació del perfecte compost tipo *vaig anar*, el pretèrit perfect simple, tipo *aní*, tan característic del valencià central¹¹⁷ és lògicament la formació originària i única present en les obres valencianes del XIII¹¹⁸. Igualment ya els llibres de cort del doscents documenten el participi tipo *establit*¹¹⁹ front al català modern *establert*. El valencià històric es lleal també al primer valencià documentat en lo tocant a l'absència del nomenat *infix velar* en formes com *sàpia*¹²⁰ front al català *sàpiga*.

En passant ara al camp de la sintaxis tenim, naturalment, acreditat en el XIII valencià l'us del verp *estar* en construccions locatives: *estigueren aqui* [...] *¿qui esta aqui?* [DIÉGUEZ 2012: 24 ^r26 ^a1263 bis], *estant aqui pres* [DIÉGUEZ 2012: 31 ^r41 ^a1263], *estavan en el pedriç* [...] *estava en el pedriç* [DIÉGUEZ 2012: 99 ^r244 ^a1264], *estava en torballos* [TORRÓ 2009: 25 ^r9 ^a1269], *stigué en aquell lloc* [ARMENGOL 1907: II 94 ^r11]... Com vegem, l'us valencià de *en* per a noms de lloc [BELTRAN & SEGURA-LLOPES 2018: 209_a] és igualment antic i migeval, mentres que l'us de *a* locatiu és una innovació del català¹²¹.

¹¹⁴ uide MARCET [1987: 115-116]; CASANOVA [2004: 138]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 208].

¹¹⁵ ESCRIG [1851: 340 ^o2 s.v. *encara*]: “Aun, todavía, aunque”; ARLANDIS & al. [2015: 675 ^o395]; LÓPEZ [2017: 1152 ^o2 s.v. *encara*].

¹¹⁶ DIÉGUEZ [2012: 25 ^r26 ^a1263]: “dix que encara que el [...]”; DIÉGUEZ [2012: 44 ^r80 ^a1264]: “encara que li promes”; DIÉGUEZ [2012: 51 ^r99 ^a1264]: “encara que dix lo dit ramon de maçaners que no sabia”...; ARMENGOL [1907: II 24 ^r11]: “encaraque per alguns se fahie sacrificar”.

¹¹⁷ MARCET [1987: 116]; BELTRAN & SEGURA-LLOPES [2018: 220-221].

¹¹⁸ DIÉGUEZ [2012: 18 ^r3 ^a1263 bis]: “vi e odi e present fo [...] pere siurana entra”; DIÉGUEZ [2012: 18 ^r4 ^a1263]: “jura e dix”; DIÉGUEZ [2012: 18 ^r5 ^a1263]: “stabli *guillelmus* sabater, notari, [procura]dor seu”...; ARMENGOL [1907: II 15 ^r6]: “feren e tingueren”; ARMENGOL [1907: 132 ^r4]: “aporta en si aquesta moneda [...] e offerils al infant”; ARMENGOL [1907: 132 ^r5]: “acostas al infant e dixli”; ARMENGOL [1907: 132 ^r6]: “stigueren aqui”...

¹¹⁹ DIÉGUEZ [2012: 69 ^r158 ^a1263]: “establida”; DIÉGUEZ [2012: 85 ^r210 ^a1263]: “establit”; TORRÓ [2009: 32 ^r33 ^a1269]: “dita e establida”; TORRÓ [2009: 183 ^r187 ^a1275]: “establit”; TORRÓ [2009: 467 ^r166 ^a1290 i 469 ^r168 ^a1290]: “establit”.

¹²⁰ ÀRIAS [2006: 287]; ARLANDIS & al. [2015: 492]; DIÉGUEZ [2012: 28 ^r38 ^a1263, 38 ^r62 ^a1263, 77 ^r183 ^a1264 i 96 ^r236 ^a1264]: “sapia”; DIÉGUEZ [2012: 35 ^r50 ^a1263]: “sapiatz”; TORRÓ [2009: 83 ^r207 ^a1269]: “sapiatz”; TORRÓ [2009: 488 ^r223 ^a1290]: “sapien”; TORRÓ [2009: 532 ^r329 ^a1290]: “sapiats”; TORRÓ [2009: 537 ^r347 ^a1290]: “sapia”; TORRÓ [2009: 592 ^r526 ^a1290]: “sapia lo meu dret rahonar [...] no sapia r[a]honar”; GUINOT & al. [2008: 70 ^r52 ^a1280 i 178 ^r7 ^a1280]: “sapia”; GUINOT & al. [2008: 281 ^r69 ^a1282 i 286 ^r72 ^a1282]: “sapiatz”...; COSTA [1998: 43/133 ^c1]: “sapiés [...] sapiats”; COSTA [1998: 50/139 ^c3 i 123/206 ^c40]: “sapia”...

¹²¹ DIÉGUEZ [2012: 18 ^r3 ^a1263]: “en alcoy non podie trobar”; DIÉGUEZ [2012: 24 ^r26 ^a1263]: “en boriana e en castelyo [...] en terres de valencia, zo es a saber: en concertania [...] li trames misatge en concertania [...] ere en la plaza de la

Ya en el camp del lèxic ham de notar el manteniment de particularitats igualment antiquíssimes i que en conseqüència també han quedat excloses del nostre llistat de particularismes. Citem l'antropònim *Bertomeu*¹²² front al català *Bartomeu*. Per descomptat, tenim el patrimonial —del llatí EXIRE ‘salir’, *cfr.* italià *uscire* o provençal *eissir* [SCHULTZ-GORA 1973: 195 °1]— i tan valencià *eixir*¹²³, documentat, com ya vérem, i profusament des de 1263¹²⁴. Naturalment, la patrimonial forma *juí*¹²⁵ és l'antiga¹²⁶. Front a l'innovació catalana —molt antiga, a lo manco en el català oriental, ya que en 1238 trobem en València sobrenoms com *Fonollers* [CABANES 1979: I 76 °543]— tipo *fonoll*, el valencià del ‘200 presenta la forma, mantinguda fins a l'actualitat, *fenoll*¹²⁷. Patrimonial —i, podríem dir, dasta *matrimonial*— també la forma *orde*¹²⁸, naturalment documentà des dels primers texts¹²⁹, mentres que l'innovació catalana *ordre* ni és antiga¹³⁰ ni ha format mai, jamai i enjamai part del valencià. Igualment antiquíssim és el tradicional *puix*¹³¹ i derivats, com notòriament *despuix*¹³², formes documentades des del XIII, tant *puix*¹³³ com *despuix*¹³⁴. La forma catalana *servei* i la valenciana *servici*¹³⁵

vila”...; TORRÓ [2009: 25 °9 °1269]: “estava en torballos”; TORRÓ [2009: 50 °97 °1269]: “aculit en sa casa”; TORRÓ [2009: 84 °210 °1269]: “venuda en exativa”; TORRÓ [2009: 250 °394 °1276]: “eran en casa de berna”; TORRÓ [2009: 263 °441 °1276]: “en casa de garci lopez”; TORRÓ [2009: 280 °38 °1277]: “li dona en alcoy”; TORRÓ [2009: 295 °95 °1277]: “dins en la vila de xativa”; TORRÓ [2009: 318 °175 °1277]: “en sa casa [...] en sa casa ere [...] ere en aquela casa [...] estegue lo moro en alcoy [...] meteren lo moro en alcoy”; ARMENGOL [1905: 60 °14, 61 °19, 62 °20 bis...]: “en Betlem”; ARMENGOL [1905: 174 °7]: “en lo munt de Sion”.

¹²² TORRÓ [2009: 532 °330 °1290]: “bertomeu del punt”; TORRÓ [2009: 532 °332 °1290]: “bertomeu dalpuent”; TORRÓ [2009: 579 °489 °1290]: “bertomeu vicent”...

¹²³ ESCRIG [1851: 324 °2 s.v.]; ALCOVER & MOLL [s.v.]: “el valencià i [...] l'alguerès [...] desconeixen el verb *sortir*”; CASANOVA & SARAGOSSÀ [2010: 52]; LÓPEZ [2017: 1106 °c1–2 s.v.].

¹²⁴ DIÉGUEZ [2012: 42 °74: “neixie”; DIÉGUEZ [2012: 69 °158 °1264]: “exiran”; DIÉGUEZ [2012: 80 °192 °1264]: “exides [...] exides ne exiran”; ARMENGOL [1907: II 120 °26]: “exira [...] ix”...

¹²⁵ ALCOVER & MOLL [s.v. *juí*]: “Fon. džuí (Tortosa, Al., Cast.); řjuí (Val.)”.

¹²⁶ GUINOT & al. [2008: 39 °4 °1280]: “juhii”; ARMENGOL [1907: II 176 °14]: “en lo juy”; ARMENGOL [1907: 176 °1]: “del juy”; ARMENGOL [1907: 184 °16]: “Del qual juy”.

¹²⁷ *cfr.* indirectament GUINOT & al. [2008: 92 °90 °1280]: “en g. fenolosa”; CABANES [1979: I 120 °1051 °1238]: “Arnaldus de Fenollers”; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 172 °173]: “fenoyl”.

¹²⁸ MARTINES [2000: 222]: “forma etimològica i l'habitual en el cat. occ., a les Illes i al PV.”.

¹²⁹ TORRÓ [2009: 421 °32 °1290]: “orde de la merce”; GUINOT & al. [2008: 41 °6, 43 °9 i 51 °23 °1280...]: “orde de dret”; GUINOT & al. [2008: 49 °19 °1280]: “horde de dret”...; ARMENGOL [1907: II 21 °224]: “lorde de Melchisedech”; COSTA [1998: 42/132 °i bis i 127/209 °42]: “ordens”; COSTA [1998: 48/138 °2]: “ordonant”; COSTA [1998: 121/204 °39]: “orde”...

¹³⁰ MARTINES [2000: 222]: “*Ordre* [...] és d'aparició tardana (s. XVI)”.

¹³¹ ESCRIG [1851: 692 °2 s.v.]; LLÓPEZ [2017: 2340 °2 s.v.].

¹³² ESCRIG [1851: 297 °1 s.v. *despuix*]; LÓPEZ [2017: 982 °2 s.v.].

¹³³ DIÉGUEZ [2012: 18 °3 °1264]: “pusque en alcoy non podie trobar”; DIÉGUEZ [2012: 24 °26 °1263]: “e pux cor anay lo misatge”; DIÉGUEZ [2012: 29 °38 °1263]: “e pux odi dir a moltz daltres”; DIÉGUEZ [2012: 31 °41 °1263]: “pux torna lo dit guillem”; ARMENGOL [1907: II 7 °13]: “puis la preicaren”; ARMENGOL [1907: II 31 °27]: “pus que axi ho deits”.

¹³⁴ ARMENGOL [1907: II 26 °16]: “despuis que lo Senyorejador vench”.

¹³⁵ VENY [1998: 70]: “*Servici* no és castellanisme, sinó una variant semiculta de *servei*”.

existien ya en el s. XIII¹³⁶, pero de nou sembla molt significatiu que les dos llengües triaren opcions diferents i divergents.

Finalment front a l'ús en català del verb *oir* i ses variants (*ouir, oure*) restringits al sentit religiós¹³⁷, ya en els texts valencians del XIII tenim el verb utilitzat en son sentit genèric i històric de 'sentir – escoltar'¹³⁸. Abdós valors estan ya molt presents en els també doscentistes *Feyts* de Jaume I¹³⁹, text, com ya sabíem i ara poden reconfirmar, farcit de valencianismes.

Els nous texts constitueixen, como es podia esperar per antiguetat i extensió, un autèntic tesor llingüístic. Ací per raons d'espai només ham pogut presentar una chicoteta selecció, pero ham de resaltar encara l'existència de molts tèrmenes insòlits, com *agisar*¹⁴⁰ o noves variants, com ara *barallà*¹⁴¹ (espanyol *pendenciero*) o *pintinill* 'pentenill'¹⁴². Algunes d'estes formes són segurament hàpax, és dir: úniques documentacions, com probablement *antor*¹⁴³, *baratular*¹⁴⁴, *burgalés*¹⁴⁵, *estirraçar*¹⁴⁶, *fianceria*¹⁴⁷, *fondidincul*¹⁴⁸, *lleridenc*¹⁴⁹, *moratell* 'moret'¹⁵⁰, *nomne* 'nom'¹⁵¹, *sobrenom* 'llinage – apellit – apellido'¹⁵², *socaix*¹⁵³ ...

¹³⁶ *verbi gratia* TORRÓ [2009: 343 '269 ^a1277 bis, 345 '271 ^a1277 bis...]: "servici"; TORRÓ [2009: 457 '132 ^a1290]: "servis".

¹³⁷ ALCOVER & MOLL [s.v. *oir*]: "Fon.: fora del valencià, s'usa gairebé únicament en l'expressió *oir missa*".

¹³⁸ DIÉGUEZ [2012: 24 '26 ^a1263]: "oi cridar sa muler"; DIÉGUEZ [2012: 99 '244 ^a1265]: "oi qel dix"; TORRÓ [2009: 230 '333 ^a1275]: "oyr sentencia"; TORRÓ [2009: 239 '358 ^a1276]: "oyr la resposta"; TORRÓ [2009: 339 '254 ^a1277]: "de vista e de oyda"; GUINOT & al. [2008: 43 '9 ^a1280]: "oir sobre la dita denuncyacio". També en P. Pasqual (ARMENGOL [1905: 2 '6]: "veure e hoir [...] vist ne hoit [...] lo vehes el hois"; ARMENGOL [1905: 67 '1]: "hoiren"; ARMENGOL [1905: 69 '12]: "hoirets"; ARMENGOL [1907 II: 15 '6]: "ohit"; ARMENGOL [1907 II: 15 '7 bis]: "hoit"; ARMENGOL [1907 II: 16 '9]: "hoides").

¹³⁹ AGUILÓ Y FUSTER [1873: 9 '2]: "hoiren aquestes paraules"; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 15 '8 i 17 '9]: "hoim dir"; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 54 '32]: "hoits ço queus direm"; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 37 '22]: "anam hoir la Missa"; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 101 '61]: "ohim nostra missa"; AGUILÓ Y FUSTER [1873: 132 '83]: "hoides les misses"...

¹⁴⁰ TORRÓ [2009: 259 '427 ^a1276]: "diu [...] que no és agisat d'anar a pledejar a xativa.

¹⁴¹ GUINOT & al. [2008: 151 '31 ^a1280]: "aquels baralans"; GUINOT & al. [2008: 214 '24 ^a1280]: "los ditz baralans".

¹⁴² GUINOT & al. [2008: 121 '11 ^a1280]: "pintinil".

¹⁴³ TORRÓ [2009: 190 '207 ^a1275]: "no deu aver antor"; TORRÓ [2009: 158 '108 ^a1275]: "son antor"....

¹⁴⁴ TORRÓ [2009: 301 '112 ^a1277]: "no vena pan si no es baratulat".

¹⁴⁵ DIÉGUEZ [2012: 27 '36]: "III diners de burgalesos".

¹⁴⁶ TORRÓ [2009: 386 '42 ^a1289]: "estirraçat per la vila".

¹⁴⁷ v.g. DIÉGUEZ [2012: 19 '10 ^a1263]: "per razo daquela fianceria".

¹⁴⁸ TORRÓ [2009: 214 '281 ^a1275]: "fil de fondidincul".

¹⁴⁹ TORRÓ [2009: 148 '78 ^a1275]: "capa de leridench"; TORRÓ [2009: 296 '97 ^a1277]: "de pebre e de leridench", TORRÓ [2009: 327 '210 ^a1277]: "vestits de leridench".

¹⁵⁰ TORRÓ [2009: 83 '207 ^a1269]: "vici de çodomita ab i moratel"; TORRÓ [2009: 288 '69 ^a1277]: "una mora [...] e i moratel"; TORRÓ [2009: 289 '74 ^a1277 i 291 '79 ^a1277]: "duna mora e dun moratel".

¹⁵¹ TORRÓ [2009: 277 '30 ^a1277]: "en nomne e en voç".

¹⁵² GUINOT & al. [2008: 123 '13 ^a1280]: "demanat [quiyn] nom [av]ia ni quiyn sobrenom [...] no sab llo sobrenom"; GUINOT & al. [2008: 130 '22 ^a1280]: "bernat, lo sobrenom del qual no li menbra"; GUINOT & al. [2008: 197 '21 ^a1288]: "r[amon], manobre, lo sobrenom del qual [no sab]"; GUINOT & al. [2008: 203 '21 ^a1280]: "lo s[o]brenom dels [quals no sab]"; GUINOT & al. [2008: 260 '29 ^a1282]: "no sab lo sobrenom"; GREGORI & al. [2008: 386 '11 ^a1283]:

També, com ya ham vist, tenim molts casos de retrotadació o formes que ara podem pacíficament documentar abans o molt abans de la data de documentació en la que tradicionalment contaven, com ara *adoberia*¹⁵⁴, *almàguena*¹⁵⁵, *alquieda*¹⁵⁶, *alquinal*¹⁵⁷, *alquissé*¹⁵⁸, *aultra* ‘adúltera’¹⁵⁹, a comparar en l’*aulteri* del *Libre dels Feyts* [AGUILÓ Y FUSTER 1873: 12¹⁴], *cambera*¹⁶⁰, *capvespre*¹⁶¹, *escaig*¹⁶², *estrall*, un antic tipo de cobertor¹⁶³, *estrallença*¹⁶⁴, molt probablement un derivat de l’anterior *estrall*¹⁶⁵, *faraó*¹⁶⁶, *gaenga* o *gunga*¹⁶⁷, *llombardesc*¹⁶⁸, *manvés* ‘inmediatament’¹⁶⁹, *menut* en el sentit de l’espanyol *calderilla*¹⁷⁰, *semnar* ‘semmar’¹⁷¹, el probable aragonesisme *torir* ‘prenyar-se la vaca’¹⁷², *tovalló*¹⁷³... Tenim també formes molt pròpies o idiosincràtiques del lèxic històric valencià, com *dacsa*¹⁷⁴, *espardenyés*¹⁷⁵, per supost, la ya citada *paella* o *tabac*¹⁷⁶. Un llistat de particularitats, exclusives o inclusives, o simplement de

“den pere, no sab quiny sob[re]nom avia”; GREGORI & al. [2008: 393¹²⁸ a1283]: “en mat[he]u, lo s[obr]en[om] qual no sab”.

¹⁵³ GREGORI & al. [2008: 393¹²⁸ a1283]: “i socax de s[ed]a [...] socay”; GREGORI & al. [2008: 394¹³⁰ a1283]: “i secay o sobrecap de seda [...] lo dit socaix de seda”.

¹⁵⁴ GREGORI & al. [2008: 406¹⁵⁸ a1283]: “les adoberies”; GREGORI & al. [2008: 407¹⁵⁸ a1283] en text llatí: “circa adoberias”.

¹⁵⁵ GREGORI & al. [2008: 521¹²³³ a1283]: “una escudella ab almaguena”.

¹⁵⁶ TORRÓ [2009: 178¹⁶⁸ a1275]: “per sa alquieda”.

¹⁵⁷ GUINOT & al. [2008: 299¹⁸⁵ a1282]: “un alchinal de seda”; GREGORI & al. [2008: 405¹⁵⁴ a1283 bis i 410¹⁶³ a1283...]: “alquinal”.

¹⁵⁸ GUINOT & al. [2008: 326¹¹²⁷ a1282]: “un alquicen prim destam”.

¹⁵⁹ GUINOT & al. [2008: 158¹³⁴ a1280]: “aultres e bagases”.

¹⁶⁰ GREGORI & al. [2008: 380¹⁵ a1283]: “unes camberes”.

¹⁶¹ DIÉGUEZ [2012: 29¹³⁸ a1263]: “mori al capvespre”.

¹⁶² GREGORI & al. [2008: 421¹⁸⁵ a1283]: “escaig”; GREGORI & al. [2008: 422¹⁸⁵ a1283 *passim*]: “escaig”, “escaigs”, “scag”, “scaig” i “scaigs”; GREGORI & al. [2008: 423¹⁸⁸ a1283]: “escaigs”.

¹⁶³ GUINOT & al. [322¹¹¹⁸ a1282]: “i estrail barrat e ab cintes grogues”.

¹⁶⁴ TORRÓ [2009: 233¹³³⁸ a1276]: “mija strallencha”; TORRÓ [2009: 367¹³⁴⁹ a1278]: “un cobertor e una estralència”; GUINOT & al. [2008: 274¹⁵⁶ a1282]: “una estralència listada”; GREGORI & al. [2008: 422¹⁸⁶ a1283]: “l^a estralència listada”.

¹⁶⁵ BOLÓS & SÀNCHEZ-BOIRA [2014: 208 i 384¹¹⁸⁶].

¹⁶⁶ TORRÓ [2009: 186]: “farahona”.

¹⁶⁷ DIÉGUEZ [2012: 79¹¹⁸⁸ a1264]: “li levave la gaenga del lit [...] dix que [nol pe]nyoras la gaenga [...] *dicta* gaenga [...] no trobave altra penyora sino la gaenga [...] dat me [la gaenga] [...] pres lo la gaenga [...] lexa la gaenga”; DIÉGUEZ [2012: 108¹²⁷⁸ a1265]: “dues gungas e una marfega”; *cfr.* BOLÓS & SÀNCHEZ-BOIRA [2014: 354 *bis*, 364, 368, 424 *bis*, 558 *ter*, 637 *bis*, 644 i 667]: “goenga”; BOLÓS & SÀNCHEZ-BOIRA [2014: 378, 475 i 667]: “goengua”; BOLÓS & SÀNCHEZ-BOIRA [2014: 359, 363, 370, 486, 558, 561, 564, 572 *ter*, 573 *ter*, 576 i 577]: “guaenga”... Veus totes provinents d’una forma més antiga *guadenga*.

¹⁶⁸ GREGORI & al. [2008: 388¹¹⁸ a1283]: “lombardesch vermeyl [...] cot de dona blau de lombardesch [...] lombardesch morat [...] llombardesch morat”.

¹⁶⁹ GUINOT & al. [2008: 144¹²⁹ a1280]: “manves caech”.

¹⁷⁰ GUINOT & al. [2008: 102 i 180¹¹⁰ a1280]: “III sous en diners en minut”.

¹⁷¹ TORRÓ [2009: 179¹¹⁷² a1275]: “semnat”; TORRÓ [2009: 281¹⁴⁰ a1277]: “semnassen [...] semnades [...] semnar”.

¹⁷² DIÉGUEZ [2012: 45¹⁸⁰ a1263]: “avie III torides [...] torida la cinquena vaca”.

¹⁷³ GREGORI & al. [2008: 401¹⁴⁶ a1283]: “lançols e uns tovalons”.

¹⁷⁴ TORRÓ [2009: 434¹⁶⁹ a1280]: “kafissos dadacça”.

¹⁷⁵ DIÉGUEZ [2012: 36¹⁵⁷ a1263]: “par de esparde<n>yes”.

¹⁷⁶ GREGORI & al. [2008: 398¹³⁸ a1283]: “pells dauretons de tabacs”.

uerba miranda atque notanda per una o per una altra raó del valencià del llibre de cort de València nos oferix GUINOT & al. [2008: 102] afegint ad algunes veus ja estudiades les de *cafís, cànter, cardador, com a, derrocar, despardar, estopada, granera, hui, menejar, obrer, rabiós, reble, riquea, solalles* o *vermellaça*. Naturalment i de manera especial en els casos dels hàpax sempre ham de tindre la precaució de plantejar-mos la possibilitat de que puguen tractar-se d'errates, *lapsus calami* o simplement males llectures dels editors. De tot este tesoret llingüístic potser valdrà la pena donar encara un últim i ilustratiu eixemplet del potencial multilateral d'estos nous texts: la parauleta *cot*.

Sub vocabulo i com a quarta possible acepció de *cot* comenten ALCOVER & MOLL: “COT *m.* que els diccionaris Escrig-Ll. i Aladern posen amb els significats del cast. *coto*, és paraula inexistent en la nostra llengua”. En efecte, ya en el diccionari d'ESCRIG [1851: 226 °2 *s.v.* *còt*] se dia: “*Còt o cot. s. m.* Coto, en algunas acepciones.|| Término ó tiempo determinado.|| Regla, medida ó tasa”. Igualment entre els diversos *cot* — alguns relacionats etimològicament i semàntica— que dona ALADERN tenim [1905: II 522 *s.v.*] un “**Cot**, *m.* la cosa cotada o fitada.| Propietat fitada o termenada ab cots o pedres.| Per extensió se diu també de un temps fixat o senyalat [...]|| Regla, mida o taça”. Puix be, la paraula, com a tal, no estaria documentada en el *Llibre d'Alcoy*... directament, pero sí indirectament, com a calc —fenomen freqüentíssim en el llatí d'esta época— d'una llengua romànica i en dos instàncies: *iusticia et baiulus et consili[um] de alcoy posuerunt cotum, ita quod nullus sit ausus vendendi carnem cervi iii mealas pro libra, porcus singularis ii denarios [...] pro unoquoque cotum instituerunt* [DIEGUEZ 2012: 36 ^r57 ^a1263]. L'única objecció possible seria la de que la forma no fora un calc del valencià sino de l'aragonés, pero esta és una provabilitat estadísticament menor, porque l'aragonés no deu d'aplegar al 10% de tot lo llibre d'Alcoy i provablement ni tan sols al 5%. Además no n'hi han elements segurs que indiquen que els escribes conegueren la llengua castellana aragonesa o la gastaren com a idioma matern, sino més be semblen amprar dita llengua per contagi: quan l'usen també els encausats en els processos durant les

seues declaracions. En este text en concret les úniques formes vernàcules apareixen en el valencià de l'època: *par de esparde<n>yes i diner*, i ademés en el mateix text n'hi han uns altres calcs realitzats també des del valencià, com a *porcus singularis* en raó de l'antic *porc senglar*. Atresí, la forma, a banda d'en espanyol (*coto*), està també documentada en sentits similars en friulià (*k'ot*), antic gallec (*couto*) i portugués (*couto*; MEYER-LÜBKE [1911: 143 número 1784 s.v. *cautum*]), de manera que és una veu romànica i no exclusivament castellana. En definitiva, *pace* mossén ALCOVER [& MOLL: s.v.], sembla que ESCRIG i ALADERN tenien raó. Aixina és tant en la vida real com en la ciència, de vegades les grans *autoritats* s'enganyen i els autors considerats de segon fila encerten.

4. CONCLUSIONS

Com havem vist, les característiques llingüístiques d'estos nous texts no demostren pero sí avalen —com un argument més entre centenars d'arguments— la tradicional teoria autoctonista de l'orige del valencià, essencialment perque tenim ya un significatiu grapat de diferències i innovaciones respecte al català de l'època, en suma, un bon grapat de particularismes que difícilment podrien haver sorgit i escampar-se en eixos poquets anys, particularismes divergents de tota classe que mostren el caràcter ya autònom del valencià i que ademés en molts casos són congruents en lo que serà el valencià històric, tradicional i inclús actual. Detall important és, per tant, el fet de poder observar una continuïtat entre el valencià del doscents i el valencià genuí dels sigles succesius, sent u dels aspectes més interessants el que moltes característiques que estaven documentades només sigles més tart, les tenim ara acreditades i prou ben acreditades des del mateix moment en que s'escomença a escriure en territori valencià.

Per a valorar degudament la transcendència d'estes particularitats, ham de recordar que tals diferències, tals divergències entre el català i el valencià serien casi un sigle anteriors a les diferències observables entre

al gallec i el portugués, que simbòlicament se situen en l'any 1350. Ya, per eixemple, TEYSSIER [1987: 35]: “Por volta de 1350 [...] O português, já separado do galego por uma fronteira política, torna-se a língua de um país”¹⁷⁷.

Finalment, les característiques llingüístiques dels nous texts han pogut indirectament corroborar la valenciana llingüística de S. Pere Pasqual i consegüentment la veracitat de sa existència com personage històric i real davant dels dubtes d'alguns.

REVISTA DE LA SOCIEDAD DE ESTUDIOS DE LENGUA Y LITERATURA

¹⁷⁷ [Cap a 1350 [...] El portugués, ya separat del gallec per una frontera política, es convertix en la llengua d'un país].

REFERÈNCIES

- AGUILÓ = AGUILÓ, Estanislau, “Fundació y documents relatius al hospital de Sta. Catalina dels pobres”, *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, 10 (1903-1904), pp. 365-388.
- AGUILÓ Y FUSTER = AGUILÓ Y FUSTER, Marian, *Chronica o comentarios del gloriosissim e invictissim Rey en Jacme Primer Rey d’Aragó. De Mallorques e de Valencia compte de Barcelona e de Montpesler*, Barcelona: Llibreria d’Alvar Verdaguer, 1873.
- ALADERN = ALADERN Joseph, *Diccionari Popular de la Llengua Catalana: Catalunya, Mallorca, Valencia, Andorra, Rosselló, Sardenya, Llenguadoc: contenint totes les paraules compreses en tots los altres diccionaris catalans...*, Barcelona: Francisco Baxarias Editor, 1904-1906, 3 voll.
- ALCOVER & MOLL = ALCOVER, Antoni M^a. [& MOLL, Francesc de B.], *Diccionari català-valencià-balear*, 1926-1962, 1^a ed.
Edició digital (IEC 2001-2002) [revisat: 26/04/2019]
<<http://dcvb.iecat.net>>
- ÀRIAS = ÀRIAS I BURDEOS Juli Amadeu, *Els verps en llengua valenciana i la seua flexió*, València: Real Acadèmia de Cultura Valenciana, 2006.
- ARLANDIS *et al.* = ARLANDIS, Bernat / LANUZA, Marta / LLEDÓ, Miquel Àngel / LOPEZ, Voro / RUEDA, Óscar, *Nova Gramàtica de la Llengua Valenciana*, València: Real Acadèmia de Cultura Valenciana – Lo Rat Penat, 2015.
- ARMENGOL = ARMENGOL VALENZUELA, Pedro, *Obras de S. Pedro Pascual. Mártir, Obispo de Jaén y Religioso de la Merced, en su lengua original, con la traducción latina y algunas anotaciones*, Roma: Tipografia della Pace di F. Cuggiani, 1905, vol. I; Imprenta Salustiana, 1907, voll. II i III; 1908, vol. IV.
- BASTARDAS = BASTARDAS, Joan [cur.], GRÀCIA ,Teresa / DE NADAL, Lluïsa / PUIG I USTRELL, Pere [coll.], *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII. Establiment dell text llatí i edició de la versió catalana del manuscrit del segle XIII de l’arxiu de la Corona d’Aragó de Barcelona*, Barcelona: Fundació Noguera, 1984.
- BAUTISTA = BAUTISTA, Francisco, “Anales navarro-aragoneses hasta 1239: edición y estudio”, *e-Spania*, 26, février (2017), pp. 1-30.
- BELTRAN & SEGURA-LLOPES = BELTRAN CALVO, Vicent & SEGURA-LLOPES, Carles, *Els Parlars Valencians*, València: Universitat de València, 2018.
- BOLÓS & SÁNCHEZ-BOIRA = BOLÓS, Jordi & SÁNCHEZ-BOIRA, Imma, *Inventaris i encants conservats a l’Arxiu Capitular de Lleida (segles XIV-XVI)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2014.
- CABANES = CABANES PECOURT, Mª Desamparados & FERRER NAVARRO, Ramón, *Libre del Repartiment del Regne de Valencia*, Zaragoza: Anubar Ediciones, 1979, voll. I i II; 1980, vol. III.
- CASANOVA = CASANOVA, Emili, “La situación lingüística en la Comunidad Valenciana: el valenciano, caracterización y justificación”, en *Las otras lenguas de España*, E. Ridruejo [coord.], Valladolid: Universidad de Valladolid, 2004, pp. 117-163.
- CASANOVA & SARAGOSSÀ = CASANOVA, Emili & SARAGOSSÀ, Abelard, *El valenciano: nombre, historia, situación sociolingüística y características básicas*, Paiporta: Editorial Denes, 2010.
- COLOMINA & PONSODA = COLOMINA I CASTANYER, Jordi & PONSODA, Joan J., “Català(ns) i aragonès(os) en contacte al sud del Regne de València segons els *Extravagants* (1263-1264) de l’Arxiu Municipal d’Alcoi”, en *Llengües en contacte als Regnes de València i de Múrcia (segles XIII-XV)*, J. Colomina i Castanyer [ed.], Alacant: Universitat d’Alacant. Servei de Publicacions, 1995, pp. 145-173.
- COLÓN = COLÓN, Germà, *El lèxic català dins la Romània*, València: Universitat de València, 1993.
- CORRIENTE = CORRIENTE, Federico, “El dialecto hispano árabe antes de la conquista”, en *Las lenguas prevalencianas*, Federico Corriente *et al.*, Alacant: Universidad de Alicante, 1987, pp. 9-13.
- COSTA = COSTA CATALA, Joan S.J. [intr. i trans.], *La Biblia Parva de Sant Pere Pasqual*, València: Lo Rat Penat, 1998.
- DIÉGUEZ = DIÉGUEZ, Mª Àngels & FERRAGUT, Concha], *Llibre de la Cort del Justicia d’Alcoi*, València Universitat de València – Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2012.
- ESCRIG = ESCRIG, José, *Diccionario valenciano-castellano*, València: Imprenta de J. Ferrer de Orga, 1851, II voll.
- FERRANDO = FERRANDO I FRANCÉS, Antoni, “La formació històrica del valencià”, en *Segon Congrés Internacional de la Llengua catalana (1986)*, València: Institut de Filologia Valenciana, 1989, vol. VIII, pp. 399-428.

- FERRANDO = FERRANDO I FRANCÉS, Antoni [dir.], *Llibre del Repartiment de València*, València: Vicent García Editores S.A., 1979.
- FULLANA = FULLANA MIRA, Lluís R.P., *Compèndi de la Gramàtica Valenciana*, València: Librería de la Vda. De R. Ortega, 1922.
- FURIÓ & GARCÍA-OLIVER = FURIÓ Antoni & GARCÍA-OLIVER, Ferran, *Libre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València. I (1296-1345)*, València: Universitat de València, 2007.
- GIMENO = GIMENO JUAN, Manuel, "El parlar de la comarca de l'Horta de Valencia. Característiques i estat actual", en *1 Congrés de la Llengua valenciana (17, 18, 19 de maig de 1985)*, Elig: Patronato Histórico Artístico Cultural d'Elig, 2002, pp. 347-359.
- GREGORI *et al.* = GREGORI, Rosa M^a. / GARCÍA MARSILLA, Juan V. / PUJADES, Ramon J., *Llibre de la Cort del Justícia de València (1283-1287)*, València: Universitat de València – Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008.
- GUINOT *et al.* = GUINOT RODRÍGUEZ, Enric / DIÉGUEZ, M^a. Àngels / FERRAGUD, Carmel, *Llibre de la Cort del Justícia de València (1280-1282)*, València Universitat de València – Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008.
- LAMARCA = LAMARCA, Luis, *Ensayo de un Diccionario Valenciano-Castellano*, València: Imprenta de J. Ferrer de Orga, 1839 [= València: París – Valencia, 2002].
- LÓPEZ = LÓPEZ VERDEJO, Voro, *Diccionario General de la Lengua Valenciana*, València: Real Acadèmia de Cultura Valenciana, 2017, 2^a ed., 2 voll.
- MARCET = MARCET I SALOM, Pere, *Història de la Llengua catalana I. Dels orígens al segle XVIII*, Barcelona: Teide, 1987.
- MARTÍ MESTRE = MARTÍ MESTRE, Joaquim, *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)*, València: Universitat de València, 2006.
- MARTÍ MESTRE = MARTÍ MESTRE, Joaquim, *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca*, Catorroja – Barcelona: Editorial Afers, 2009.
- MARTÍ I CASTELL = MARTÍ I CASTELL, Joan, *Estudi lingüístic dels Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.
- MARTÍ = MARTÍ Y GADEA Joaquín, *Diccionario general valenciano-castellano*, València: Imprenta de J. Canales Romá, 1891, 2 vols. [= València: París – Valencia, 1992].
- MARTÍ = MARTÍ Y GADEA Joaquín, *Vocabulario valenciano-castellano en secciones*, València: Imprenta de A. López y Comp^a., 1909 [= València: Librerías París – Valencia, 2002].
- MARTINES = MARTINES, Josep, *El Valencià del segle XIX. Estudi lingüístic del Diccionario Valenciano de Josep Pla i Costa*, València – Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.
- MEYER-LÜBKE = MEYER-LÜBKE, Wilhelm, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1911.
- OLIVER = OLIVER, Bienvenido, *Libre de les Costums Generals escrites de la insigne ciutat de Tortosa*, Madrid: Imprenta de M. Ginesta, 1881.
- Ordinari* = ANÓNIMO, *Part en valencià de l'ordinari metropolità de Valencia en 1514*, València: Johan Joffre, 1514 [= València: París – Valencia, 1992].
- PASTOR = PASTOR FUSTÉR, Justo, *Breve vocabulario valenciano-castellano sacado de varios autores*, València: Imprenta de José Gimeno, 1827.
- PONSODA = PONSODA SANMARTÍN, Joan J., *La llengua catalana a Cocentaina al segle XIII segons el llibre de la cort de justícia*, Alacant, 1992 [TESIS].
- ROIÇ = ROIÇ DE CORELLA, Joan, *Lo Quart del Cartoxa*, València: Ajuntament de Valencia, 1495 [= 1998].
- ROS = ROS, Carlos, *Diccionario Valenciano-Castellano*, València: Imprenta de Benito Monfort [= Librerías "París-Valencia" 1998], 1764.
- RUBIO = RUBIO VELA, Agustín, *Epistolari de la València medieval (I)*, València – Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.
- SCHULTZ-GORA = SCHULTZ-GORA, Oskar, *Altprovenzalisches Elementarbuch*, Heidelberg: Carl Winter – Universitätsverlag, 1973, 6^a ed.
- SILVESTRE = SILVESTRE ROMERO, Aureli, *Llibre de la Cort del Justícia de València (1287-1288, 1298)*, València: Universitat de València – Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008.
- TEYSSIER = TEYSSIER, Paul, *História da Língua Portuguesa*, Celso Cunha [trad.], Lisboa: Livraria Sá da Costa, 1987, 3^a ed.
- TORRÓ = TORRÓ ABAD, Josep, *Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina (1269, 1275-1278, 1288-1290)*, València: Universitat de València, 2009.

VENY = VENY, Joan, *Mots d'ahir i mots d'avui*, Editorial Empúries, Barcelona 1991. *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1998, 12^a ed.

REVISTA DE LA SOCIEDAD DE ESTUDIOS DE LENGUA Y LITERATURA